

Üniversite Kütüphanelerinde İstatistik Kullanımı*

Usage Statistics in University Libraries

Ümit Konya**

Öz

İstatistikler kütüphanelerde farklı alanlarda kullanım ortamı bulmuştur. Kütüphane yöneticileri için istatistiklerin akılcı kullanımı yönetim, planlama, karşılaştırma, standartlaşma, vb. konularda avantajlar sağlamaktadır. Bu makalede Türkiye’de üniversite kütüphanelerinde kullanılmak amacı ile Üniversite Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanları toplantılarında geliştirilen istatistik formları kullanımları açısından ele alınmakta ve bazı önerilerde bulunmaktadır.

Abstract

Statistics are used in different areas of library work. Library managers have the advantage of use of statistics for the subjects such as library management, planning, comparasion, standardization and etc. This paper examines the use of statistical forms which have been developed at various meetings of the heads of university library and documentation centers. We aim the use of these forms at the unversity libraries in Turkey and give suggestions about this matter.

Giriş

İstatistik, “kollektif hadiseleri müşahede etmek, yani saymak, vasıflarına ayırmak, sınıflamak ve mukayese etmek suretiyle, kütleyi tahlil eden ve böylece bu hadiselerin normal sebep ve ilişkilerini ortaya çıkaran bir tekniktir” (Cillov, 1976: 5). Buna göre istatistiğin iki önemli yönü vardır. Toplu olaylara uygulanması ve bir analiz işlemi. İstatistik aracılığı ile yöneticiler

* Bu makale, TKD XVIII. Genel Kurulu ve III. Kütüphanecilik Konferansı’nda sunulan bildirinin yazarı tarafından gözden geçirilmiş biçimidir.

** Dr Ümit Konya İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü Öğretim Elemanıdır.

belirli olayları araştırıp, sayma ve ölçme işlemini yapabilir, sonuçları sınıflayıp tahlil edebilir ve gelecek için bazı tahminlerde bulunabilirler.

İstatistik, kütüphanelerde farklı alanlarda kullanım ortamı bulmuştur. Kimi araştırmacılar kütüphanecilerin istatistikleri çoğunlukla yönetim ve ölçüm amaçları için kullandığını belirtirken (Hernon, 1993: 30) kimileri ise kütüphanecilerin çok iyi hazırlanmış analizler ve iyi organize edilmiş bilgilerle kütüphanedeki kimi sorunları belirleyip, kimi ilişkileri açıklayabileceğini belirtmiştir (Kofne, 1998: 3).

İstatistikler kütüphanelerde yönetim amaçları dışında farklı bölümlerde de kullanılmaktadır. Örneğin, istatistik verileri referans bölümünde kullanıldığı gibi, (Tenopir, 1998: 32), sağlama bölümünde de beş farklı amaçla kullanılabilir (Hardy, 1989: 3). Bu amaçlar;

- Arz - talep ilişkisi,
- İstatistiklerin tanımsal karakteristiği,
- Verimliliğin ölçülmesi,
- Performansın ölçülmesi,
- Mali profilin birleştirilmesidir.

Türkçe literatürde de istatistiklerin kütüphanelerde kullanımını konusu bir çok araştırmacı tarafından incelenmiştir (San, 1981: 77). İstatistiklerin yararları, göz önünde tutulması gereken temel kurallar, istatistiklerin temel amaçları, hizmetlerin ölçülmesi ve değerlendirilmesine ilişkin karşılaştırmalar ve kütüphane istatistiklerinde uluslar arası standartlar, vb. konularda kapsamlı ve önemli bir çalışma yapmıştır. Bu araştırmaya dayanarak Türkiye'de ilk resmi istatistiklerin 1930 yılından başlayarak yayınlandığı ve 1933'ten bu yana da ayrıntılı kütüphane istatistiklerinin bulunduğu ileri sürülebilir.

Bu makalede istatistiklerin standartlaşması gereği ileri sürülmüş ve bir kütüphanenin planlamasında ve yönetim işlemlerindeki önemi belirtilmiştir. Ancak vurgulanmak istenen, kütüphane yöneticisinin istatistikleri toplamadan önce verileri hangi amaçla toplayacağını ve bunlara dayanarak neleri yanıtlayacağını kesin olarak bilmesi gerektiğidir. Yine kütüphane yöneticisi ve uzmanları istatistik verileri toplamayla ilgili biçimsel ama gerekli diğer özellikleri de belirlemelidir. Örneğin yapılan çalışmada zaman süresi, verilerin toplanma biçimi, istatistiklerin toplanma biçimi, istatistiksel kategorilerin tanımları, standartları, vb. özellikler ile ilgili bilgileri içermelidir.

Yıldırım (1985: 73), uluslararası literatürde istatistiğin kullanıldığı alanları ve kütüphanelerde istatistiğin kullanıldığı evreleri incelemiştir. Buna göre istatistik, planlama, işbirliği, bütçe, yasama, karşılaştırma ve standartlaşma alanlarında kullanılmaktadır. Ayrıca kütüphane istatistikleri üç farklı dönemden geçmiştir.

Baysal (1992: 1) ise çalışmasında istatistik verilerin toplanmasında uluslararası standartlara ilişkin bilgiler vermiş ve İstanbul'daki on farklı türde kütüphaneden toplanan çeşitli konularda istatistik verileri incelemiştir. İleride de değinileceği gibi kütüphane istatistiklerinde uluslararası standartları göstermesi bakımından bu yazı da Türkçe literatürde önemli bir incelemedir.

Türkçe literatürde dördüncü ve önemli bir yayın ise halk kütüphanelerindeki istatistik çalışmalarını incelemektedir (Yılmaz: 1992). Bu makaledeki en önemli husus, 1975 yılında Kültür Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü ile Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) tarafından oluşturulan formların kendilerinden beklenen işlevleri henüz yerine getirememesinin belirlenmesidir. Bu konudaki ayrıntılı açıklamalar adı geçen makalede yer almaktadır.

Üniversite Kütüphanelerinde İstatistik Verilerin Kullanımı

Üniversite kütüphaneleri açısından yönetimde, planlamada, karar almada ve alınan kararları izlemede istatistiklerin büyük önemi vardır. Doğru analiz edilen sayısal değerler yöneticilere gelecek için önemli ip uçları verirler.

Üniversite kütüphanelerinde yapılan önemli bir çalışma, Yüksek Öğretim Kurulu Yayın ve Dokümantasyon Daire Başkanı Nilüfer Tuncer tarafından 1985'de başlatılan ve yılda iki kez yapılması planlanan Üniversite Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanları toplantılarında yer almıştır. 1988 yılında YÖK Yayın ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı'nın girişimiyle Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından yayınlanan "Kültür İstatistikleri"nde Üniversite kütüphaneleri ile YÖK Yayın ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı istatistiklerinin yer alacağı ve bu konuda YÖK ile DİE arasında yapılan toplantılar sonucu geliştirilen formun daire başkanlarının görüşüne sunulmasına karar verilmiştir (V. Toplantı: KN 8). Ancak toplantı tutanaklarında adı geçen form ile ilgili gelişmeleri bildiren bir açıklama yoktur.

Yine aynı yıl UNESCO tarafından Türkiye'deki üniversite kütüphaneleri ile ilgili istatistik verileri istendiğinde eldeki verilerin yeterli olmadığı görülmüş ve bu konunun çözülmesi için 23 Eylül 1988 tarihinde, Marmara Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi ve Mimar Sinan Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlarından oluşan üniversite kütüphanelerinde kullanılan formların standardizasyonunu sağlayacak bir komite kurulmuştur (VI. Toplantı: KN 5). Bu komitenin, UNESCO'ya doğru bilgi vermek üzere kurulması, bize dışardan bir zorlama olduğunu da göstermektedir.

Üniversite kütüphanelerinde istatistik verilerin kullanımı konusundaki önemli girişimlerden biri de Yüksek Öğretim Kurulu Yayın ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı ile Hacettepe Üniversitesi (H.Ü.) Kütüphanecilik Bölümü'nün 25-28 Eylül 1989 tarihlerinde birlikte düzenledikleri "Kütüphanelerde İstatistik Toplanması ve Kullanımı" semineridir. Bu seminerin önemi H.Ü. Kütüphanecilik Bölümü ile YÖK Yayın ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı'nın birlikte çalıştıklarını göstermesidir. Yapılan çalışma kısmen de olsa teoriyle uygulamanın işbirliğini göstermesi açısından da önemlidir.

VI. Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanları toplantısında oluşturulan komite ise istatistik verileri toplamak için standart formlar geliştirmiş ve tüm daire başkanlarının onayını almıştır. Buna bağlı olarak XI. Üniversite Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanları toplantısında "üniversite kütüphanelerinde kullanılacak standart istatistik formları her yıl sonunda, bir yıllık toplam rakamlar formlara işlenerek Yüksek Öğretim Kurulu Yayın ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı'na gönderilecektir"(XI. Toplantı: KN 5) kararı alınmıştır.

Ancak, yıllık istatistik formu gönderme işleminin düzenli yapılmadığı XII. ve XIII. Daire Başkanları toplantılarında, "istatistik formlarının zamanında gönderilmesi ve formların henüz ulaşmadığı üniversite kütüphanelerine ulaştırılması" yönünde alınan kararlardan anlaşılmaktadır. Üniversitelerde kullanılması planlanan standart istatistik formları ile ilgili XIV. Üniversite Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanları Toplantısı'nda alınan karar ise şudur; "Zaman yetersizliği nedeniyle YÖK Yayın ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından yeniden düzenlenen standart istatistik veri toplama formları görüşülememiş ve tüm üniversitelerin Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlıklarına gönderilmesine karar verilmiştir" (XIV Toplantı: KN 1). Buraya kadar verilen gelişme grafiği üniversite kütüphaneleri yöneticilerinin, planlı bir geleceğe yöneldikleri fakat bunu gerçekleştiremediklerini açıkça gösteriyor.

Mayıs 1996'da imzalanan bir protokolle YÖK Yayın ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından yürütülmekte olan hizmetler TÜBİTAK'a devredilmiştir. Bu tarihe kadar düzenli olarak toplanamayan istatistik bilgileri bu kurum tarafından da belirli bir merkezde toplanmamıştır.

YÖK Üniversite Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanları toplantıları döneminde UNESCO tarafından istenilen istatistik bilgileri sağlanmadığı için üç Üniversitenin Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanları tarafından büyük çabalarla ve uzun zaman harcanarak oluşturulan, oldukça kapsamlı ve farklı analizlere olanak sağlaması düşünülen İstatistik Verileri Toplama Formları ne yazık ki hiçbir üniversite kütüphanesinde uzun süreli kullanım olanağı bulamamıştır. En azından bugün İstanbul'da

bizzat gezerek incelenen 1991 yılında bu formları onaylayarak uygulayacaklarını kabul eden altı üniversite kütüphanesi kimi nedenlerle bu formları kullanmamaktadır. O dönemde formları onaylayan İstanbul Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, Mimar Sinan Üniversitesi ve Yıldız Teknik Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanları bu gün emekli olmuşlardır. Bu nedenle istatistik formlarının günümüzde niçin kullanılmadığı konusunda bu kurumlardan sağlıklı bilgi alınamamıştır. Alınan yanıt kütüphanelere YÖK Yayın ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hazırlanan formların gönderilmediğidir. Ancak Daire Başkanları toplantılarında formların uygulanmaya çağrı konusunda alınmış herhangi bir karar yoktur.

Görüşülen üniversite kütüphanelerinden İ.Ü., B.Ü. ve İ.T.Ü. kütüphaneleri kendi geliştirdikleri formlarla istatistik verileri topladıklarını ve sonuçları çeşitli biçimlerde değerlendirdiklerini belirtmişlerdir. Bu üç kütüphanenin istatistik verileri toplama formları incelendiğinde farklı analizlerin yapılabileceği verileri sağladıkları, ancak kullanılan formların standart oldukları belirlenmiştir. M.Ü., M.S.Ü. ve Y.T.Ü. ise henüz istatistik verileri toplayamadıklarını, yakın zamanda toplamaya başlayacaklarını ifade etmişlerdir.

Üniversite Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanları toplantıları sonucunda oluşturulan standart istatistik verileri toplama formlarına göz atıldığında Türk Standartları Enstitüsü'nce de kabul edilen ve TS 2144/Kasım 195 koduyla türkçeleştirilerek yayımlanan IFLA-ISO çalışma grupları tarafından hazırlanan ve 1970 yılında UNESCO Genel Konferansı 16. Oturumunda kabul edilen "Uluslararası Kütüphane İstatistikleri Standardı"nın toplanmalarını gerekli gördüğü tüm verileri içerdiği görülmektedir. Buna göre toplanması gereken istatistik verileri şunlardır (Baysal, 1992: 2);

- Kitaplık sayısı
- Servis yapılan topluluk
- Dermeler
- Ekler (dermelere yapılan ekler)
- Yayımlanmakta olan dergilerin sayısı: 20 yıl içinde kitaphğa gelen dergi sayısı
- Kayda geçen ödünç kitap alan okur sayısı: Yalnızca belirli yıl için sayılmalı.
- Dışarı ödünç verilen yapıt ve bunların yerine sağlanan kopyaların sayısı
- Ülkede kitaplıklar arası ödünç verme
- Uluslar arası düzeyde ödünç verme
- Foto ve diğer kopyalar

- Olağan harcamalar
- Büyük harcamalar: Toplam, arsa ve binalar
- Kitaplık görevlileri

Üniversite merkez ve bağlı birim kütüphanelerinde uygulanmak üzere hazırlanan istatistik formları kullanıldığında, kullanıcı ile ilgili ayrıntılı bilgi, fiziksel yapı, personele ilişkin eğitim ve kadro durumu, derme ile ilgili ayrıntılı bilgi, raf uzunluğu, yayın sağlama yolları, taleplerin gerçekleşme oranları, teknik hizmetlere ilişkin çeşitli veriler (kataloglama, sınıflama,vb.), vb. konularda çeşitli analizlere olanak sağlayacak veriler toplam 37 farklı istatistik formu ile toplanabilecektir. Düzenli ve organize biçimde toplanan bu veriler, bir üniversite kütüphanesi için yönetimde, planlamada, karar almada, alınan kararların kontrolünde ve diğer üniversite kütüphaneleri ile kendi kütüphanelerini karşılaştırmada kolaylık sağlayacaktır.

Sonuç

Kütüphanecilik yayınlarında kütüphanelerde istatistik yapmanın öneminin başlangıcını 1981'e kadar geri götürebiliriz. Bu tarihten önce de istatistik vardır; ancak, formlarda standartlaşma yoktur sonucu yayınlarda sık sık karşımıza çıkmaktadır.

Üniversite kütüphanelerinde standart bir istatistik formu geliştirme eylemi YÖK Yayın ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı'nın düzenlediği Üniversite Kütüphane ve Daire Başkanları toplantılarında ortaya çıkmıştır. Bu girişimi desteklemek üzere YÖK Yayın ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı ile H.Ü. Kütüphanecilik Bölümü bir seminer düzenlemiştir. Daire başkanları toplantılarında kurulan bir komite ile standart bir istatistik formu geliştirilmiştir. Ancak yapılan araştırmada İstanbul'da bu formların üniversite kütüphanelerinde uygulamaya konmadığı saptanmıştır.

İstanbul'da yalnız B.Ü., İ.T.Ü. ve İ.Ü. Kütüphaneleri kendi gereksinimleri doğrultusunda geliştirdikleri formları bugün de kullanmaktadırlar. B.Ü., İ.T.Ü. ve İ.Ü. Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlıkları istatistik bilgilerini çalışma raporlarında kullanmaktadır. Hemen hepsi daha çok yararlandırmayı ölçmekte, dermelerini bu ölçüm doğrultusunda geliştirmeye çalışmaktadır.

Önerim bu özel formların geliştirilerek, Daire Başkanları toplantılarında karara bağlanan formlar doğrultusunda daha da ayrıntılı bilgi toplamaya olanak verecek biçimde geliştirilip uygulanmasıdır. Çünkü kütüphane ve bilgi bilimi araştırmacıları da ancak bu sayede bir kütüphaneyi farklı açılardan somut sayılarla kolayca algılama olanağını bulup, incelemelerini kolayca yapabilirler.

Bu çalışmada, yalnızca 1991 yılında Üniversite Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanları toplantılarında hazırlanan istatistik verileri toplama formunu onaylayan altı üniversite kütüphanesi incelenmiştir. Bu çalışmanın ikinci aşaması tüm üniversite kütüphanelerini içerecektir. Bu sayede ülkemizde istatistik verilerini düzenli olarak toplayan ve yönetimde kullanılan kütüphanelerin varlığı ortaya çıkacaktır.

Kaynakça

- VI. *Üniversite Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanları Toplantısı (23 Eylül 1989)*, İstanbul: B.Ü. Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı.
- Baysal, Jale. (1992). "Kütüphanelerimiz ve bilgi verme merkezlerimizde istatistik kayıtlar", *Kütüphanecilik Dergisi* 3: 1-26.
- V. *Üniversite Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanları Toplantısı (7-8 Nisan 1988)* Erzurum: Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı
- Cillov, Haluk. (1976). *İstatistik: Tekniği ve uygulaması*. İstanbul: İ.Ü. İktisat Fakültesi.
- Hardy, Eileen D. (1989). *Statistics for managing library acquisitions*. Chicago: ALA.
- Hernon, Peter. (1993). *Status: A component of the research process*. New Jersey: Ablex.
- Hofne, Arthur W. (1998). *Descriptive statistical techniques for libraries*. 2nd ed. Chicago: ALA.
- XI. *Üniversite Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanları Toplantısı (7-8 Şubat 1991)* Antalya: Akdeniz Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı.
- XIV. *Üniversite Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanları Toplantısı, (28-29 Eylül 1995)*. İstanbul: İ.Ü. Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı.
- San, Aysel. (1981). "Kütüphane istatistik sorununa genel bir bakış", *A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü 25. Yıl Anı Kitabı*. Ankara: A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü, 77-86.
- Tenopir, Carol. (1998). "Reference use statistics", *Library Journal* May 1: 31-34.
- Yıldırım, Sevinç. (1985). "Kütüphanelerin yaygınlaştırılmasında istatistiğin yeri ve önemi", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni* 34 (2): 72-76.
- Yılmaz, Bülent. (1992). "Halk kütüphaneleri ve istatistik", *Türk Kütüphaneciliği* 5 (1) : 22-26.